

ÚVOD

Louis Althusser je znám především svou originální reinterpretací Marxe. Jeho díla *Pro Marxe* a *Číst Kapital*,⁷ obě publikovaná v roce 1965, mu přinesla obrovskou popularitu, díky nim se ve druhé polovině šedesátých let stal takřka módním filosofem.⁸ Význam těchto knih byl pro tehdejší marxistickou teorii obrovský, a ačkoli byly někdy některé Althusserovy teoretické závěry ostře odmítány, nelze popřít, že posunuly marxistickou teorii dále a v mnoha ohledech určily směr dalšího zkoumání.⁹ (Srovnatelný vliv jako obě výše zmíněná díla měl

⁷ Na knize *Číst Kapital* se jako spoluautoři rovněž podíleli Étienne Balibar, Roger Establet, Pierre Macherey a Jacques Rancière.

⁸ Sám Althusser si tuto skutečnost velmi dobře uvědomoval. „Vzpomínám si na strašlivou větu, kterou jsem vyslovil někdy kolem roku 1967 a na kterou jsem naneštěstí nemohl zapomenout: ‚Postupně se z nás stává hegemonie...‘“ Althusser, L., *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 138.

⁹ Už jen například Althusserův důraz na pozdního Marxe výrazně orientoval směr zkoumání například G. A. Cohena a jeho prostřednictvím analytický marxismus jako takový. (V předmluvě ke své knize *Teorie dějin Karla Marxe: Obrana* Cohen píše: „Althusserova kniha *Pro Marxe* mě přesvědčila o tom, že trvalý význam Marxe spočívá v *Kapitálu* a v přípravných pracích k němu. Toto přesvědčení mi umožnilo napsat tuto knihu a jsem mu [Althusserovi] za to vděčný.“ Cohen, G. A., *Karl Marx's*

z Althusserových pozdějších prací snad jen text „Ideologie a ideologické státní aparáty“.¹⁰)

Kromě toho, že Althusserova teorie tak výrazně proměnila marxistický diskurz, značná část její přitažlivosti spočívá ještě v něčem jiném. Totiž ve skutečnosti, že Althusser nevytváří svoji teorii jako kabinetní, od reality odtrženou, zdánlivě čistě objektivní racionalistickou filosofii, nýbrž naopak jako teoretickou „intervenci“. A tato teoretická intervence rovněž není samoučelná, netýká se jen samotné proměny teorie či „teoretického pole“, nýbrž, jak Althusser s oblibou říká, skrze teorii míří na proměnu praxe *politické*. Politická praxe je cílem, teorie prostředkem. Althusser byl a po celý život zůstal v tomto ohledu leninistou, často se sympatiemi citujícím Leninův výrok: „Bez revoluční teorie není revoluční praxe“,¹¹ k němuž dodává: „Teorie je základem praxe!“¹²

Tento přesah filosofie k politickým a sociálním bojům, který je i přes nejabstraktnější filosofické úvahy o epistemologii či ontologii vždy cítit z každé řádky Althusserova díla, může být, a z pochopitelných důvodů také bývá, trnem v oku těm filosofům, kteří filosofii považují za objektivní a čistě racionální disciplínu a kteří namnoze, ať již si toho jsou vědomi, nebo ne, objektivně udržují společenský status quo.

Theory of History. A Defence, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 2000, s. X, první vydání 1978.) Na této skutečnosti nic nemění fakt, že jak Cohen, tak drtivá většina analytických marxistů se k Althusserovu dílu staví značně kriticky. Sám Cohen například uvádí, že četba Althusserovy knihy *Čistý kapitál* mu kromě poznání toho, „jak elegantní – a neurčité – vyjadřování francouzský jazyk umožňuje“, dala z teoretického hlediska jen velmi málo. (Tamt.) O určitý pokus propojit Althussera s analytickým přístupem se pokouší Andrew Levine v práci *A Future for Marxism? Althusser, the Analytical Turn and the Revival of Socialist Theory*, Pluto Press, London – Sterling, Virginia 2003.

¹⁰ V dubnu 1970 doplnil Althusser k tomuto textu krátký, několikastránkový dodatek. Celý text je však pouze „výtahem“ z mnohem rozsáhlejší práce, jež byla psána v březnu až dubnu 1969 a vydána až posmrtně v roce 1995 pod názvem *Sur la reproduction (O reprodukci)*.

¹¹ Takto bývá Leninův výrok často citován. Ve skutečnosti Lenin v *Co dělat?* napsal: „Bez revoluční teorie není revoluční hnutí.“

¹² Althusser, L., *Pour Marx*, La Découverte, Paris 1996, s. 167.

Lidmi usilujícími o společenskou emancipaci byl naopak tento politický přesah Althusserova díla zpravidla oceňován. Je zajímavou skutečností, že pozitivní či negativní hodnocení Althusserova díla docela dobře koreluje s rozvojem či úpadkem emancipačního hnutí. V dobách, kdy se zdá, že společenská situace umožňuje (ať již domněle či skutečně) radikální společenskou přeměnu, je Althusserovo dílo vysoce, ba až nekriticky oceňováno (1965–1968). Od roku 1968 Althusserova popularita klesá a již nikdy nedosáhne předchozí úrovně. V sedmdesátých letech, kdy dochází ke „krizi marxismu“ a k nástupu Nové pravice, stává se Althusserova filosofie jaksi, mírně řečeno, *démodée* a v letech osmdesátých a na začátku let devadesátých, kdy se neoliberalismus již stal hegemonní politicko-ekonomickou ideologií, je pojmána jako zcela *passée*. Althusserovo mlčení během osmdesátých let není dáno pouze událostí z listopadu 1980, kdy ve stavu duševní nepřičetnosti způsobené jeho dlouhotrvající duševní chorobou uškrtil svoji manželku, byl zbaven právní odpovědnosti a odsouzen k pobytu v psychiatrické léčebně, nýbrž má právě i své společenské pozadí. Althusser píše již v lednu 1978, že v tehdejší společenské situaci je jedinou možností veřejně se odmlčet, a to možná nadobro.¹³

Na začátku devadesátých let, kdy převládají představy o „konci dějin“ a konečném vítězství kapitalismu, se o Althusserovi mluví jen velmi zřídka, a když už, tak namnoze negativně.¹⁴ Postupné vystřízlivění ze společenských iluzí, rozmach celé řady hnutí stojících v opozici vůči kapitalismu či přinejmenším neoliberalismu, ekonomická krize a jiné fenomény vyvolávají dnes o Althusserovo myšlení opětovný zájem.

Althusser sám se cítí být bojovníkem a jako každý boj ani ten jeho není možné vést bez určité strategie a taktiky. Jejich určení

¹³ „Jedinou odpovědí, kterou pro tuto chvíli nacházím, je mlčení. (...) Mlčení, které může být trvalé, proč ne?“ Althusser, L., „Lettre à Merab“ (16. leden 1978), c. d., s. 542.

¹⁴ Pro toto období jsou charakteristická slova Annie Leclercové: „Z ‚epistemologického zlomu‘ nebo z ‚ideologických státních aparátů‘ má v roce 1992, popravdě řečeno, každý srandu.“ Leclerc, A., „Ces vérités enfouies dans les mains d’Hélène“, *Magazine littéraire*, listopad 1992, č. 304, s. 40.

v nejobecnější rovině předpokládá – kromě cílů a prostředků, kterými má být stanoveného cíle dosaženo – vyjasnění si podmínek, za nichž je boj veden, posouzení vlastní síly i síly soupeře, zkrátka zvážení všech konkrétních okolností v dané konkrétní situaci. Prostředkem této analýzy má být Althusserovi marxistická *teorie*.¹⁵ Ta však podle Althussera nebyla dosud adekvátně formulována, existuje pouze v „praktickém stavu“ klasiků marxismu, a je ji tedy třeba nejprve *teoreticky* vypracovat.

Absence teorie stojí dle Althussera v pozadí neúspěchů komunistického hnutí – zejména za naprostým selháním II. internacionály, rovněž však za selháním sovětského pokusu, který vyústil v byrokratizaci strany a ve „státní socialismus“, který je, jak se Althusser vyjádřil, „na hovno“.¹⁶ A absence marxistické teorie rovněž stojí za debaklem květnové revolty roku 1968. Seznam neúspěchů by samozřejmě bylo možné dále rozšířit. Jak výstižně píše Althusserův žák Alain Badiou, „podle Althussera velké historické neúspěchy proletariátu mají svůj původ nikoli v hrubé síle [jež stojí proti němu], nýbrž v chybné teorii. (...) Politický neúspěch je způsoben nikoli silou nepřítele, ale vždy slabostí našeho vlastního plánu. (...) A tato slabost je v posledku vždy slabostí myšlení, kterým je daná politika určována, [a] je třeba dodat, že tyto teoretické nedostatky ... jsou nakonec podle Althussera nedostatky filosofickými. (...) Jsou jimi ekonomismus, evolucionismus, voluntarismus, humanismus, empirismus...“¹⁷

Althusserův teoretický projekt spočíval, jak se on sám nejednou vyjádřil, v určité „oklice“ zaútočit prostřednictvím *teorie* na *politiku* komunistických stran. Tento projekt byl na jedné straně umožněn relativním uvolněním, jež nastalo po odhalení tzv. kultu osobnosti,

¹⁵ „Všichni marxisté vědí, že není možná žádná taktika, která se nezakládá na určité strategii, a že není možná žádná strategie, která se nezakládá na teorii.“ Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 249.

¹⁶ Viz Althusser, L., *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 217.

¹⁷ Badiou, A., *Petit panthéon portratif*, La fabrique, Paris 2008, s. 58. Po květnu 1968 se Badiou s Althusserem rozšehnal. „Květen 68 a maoismus způsobil, že jsem se s ním [Althusserem] radikálně rozešel.“ Badiou, A., *L'aventure de la philosophie française depuis les années 1960*, La fabrique, Paris 2012, s. 111.

na druhé straně směřoval právě proti těm fenoménům, které tento nový kurz přinesl. Byl namířen proti *teoretickému eklekticismu* na jedné straně (srov. Garaudyho humanismus s až religiózními rysy) a *praktickému reformismu* na straně druhé. Althusserův návrat k autentickému Marxovi a Leninovi byl vnímán jako závan svěžího větru do zatuchlé teorie i praxe komunistických stran. Představoval revoluční teorii, na jejímž základě je možné vybudovat revoluční politickou praxi, zcela odlišnou od praxe komunistických stran jak v kapitalistickém, tak „socialistickém“ bloku, které v podstatě kopírovaly politiku i teorii Komunistické strany Sovětského svazu. Althusserova popularita v té době spočívala v tom, že pro řadu radikálně smýšlejících lidí obnovil princip naděje, že nejsou odsouzeni k životu buď v kapitalismu, nebo v reálném socialismu, že revoluční emancipační politika je v jádru možná¹⁸ a že jejím předpokladem je „revoluční teorie“.¹⁹ Řada studentů i příslušníků nejrůznějších revolučních organizací a hnutí se vrhla na četbu Althussera právě s tímto očekáváním. Jeho filosofie v nich vzbuzovala nemalou naději. Byla však osvobozující nejen v rovině politické, ale právě i v rovině teoretické. Jak se vyjádřil Jacques Rancière,

¹⁸ Ve Francii byla velkou nadějí této generace kulturní revoluce, která byla vnímána a oceňována právě jako pokus skoncovat s byrokratismem a s oddělením oficiální státní moci od lidových vrstev a jako první vážný pokus o vytvoření samosprávné společnosti. Althusserovy pozitivně laděné odkazy na Mao byly samozřejmě správně vnímány jako nesouhlas se sovětskou politikou, potažmo s politikou Francouzské komunistické strany (PCF).

¹⁹ De Ípola velice výstižně přibližuje, co pro tehdejší radikální mládež (zejména studentskou) Althusserovo vystoupení znamenalo: „Nic nebylo pro mladé nadějně intelektuály a levicové revoluční aktivisty vhodnější a více uspokojivé než projekt, který nám představil Althusser. Být na jedné straně nositeli marxistického poznání, které bylo agresivní a novátorské...; na druhé straně být autentickými revolučními bojovníky, disponujícími a realizujícími toto poznání, bojovníky na ‚frontové linii teorie‘, která, jak jsme si mysleli, byla prvořadou bojovou linií; být těmi, kteří přináleží ke světové levici – prostřednictvím maoismu a obrany Číny a její kulturní revoluce –, nikoli pouze těmi, kteří vytyčí nejrozvinutější teoretické pozice, ale také těmi, kteří jsou nejlevicovějšími militantními filozofy. Více levicovými než komunisty, ale také více levicovými, než jsou trockisté (kteří podporují Sovětský svaz). Bylo to neskonalé uspokojující a svůdné.“ Ípola de, E., *Althusser. L'adieu infini*, PUF, Paris 2012, s. 24–25.

bylo najednou možné Marxovo dílo číst, analyzovat a mluvit o něm, aniž bychom byli odsouzeni k reprodukování schematických pouček a klišé. Tento entusiasmus doprovázející Althusserovo dílo po roce 1968 nutně opadl a Althusser byl následně vnímán (i právě citovaným Ranciérem) jako ten, kdo „nás svedl na scesti“.²⁰

Althusserova teoretická intervence byla zejména reakcí na dvě významné historické politické události. Jednak na XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) v roce 1956, kdy Chruščov odhalil Stalinovy zločiny, a jednak na čínsko-sovětskou roztržku, která ukázala nejednotnost komunistického hnutí.

Odhalení Stalinových zločinů a následná destalinizace vedla komunistické strany k odmítnutí tzv. „kultu osobnosti“ a zároveň k přijetí tzv. „humanistického marxismu“.²¹ K němu došlo oficiálně na XXII. sjezdu KSSS v říjnu 1961, kdy Nikita Chruščov definoval cíl komunistických stran jako uskutečnění „komunistického humanismu“²² a vytvoření komunismu do dvaceti let, a to „vše ve jménu člověka, vše pro člověka“.²³ Zároveň na tomto sjezdu prosazoval mírové soužití kapitalismu a socialismu bez narušování sfér vlivu. Z hlediska mezinárodní politiky šlo ze strany Chruščova v podstatě o přání udržet na mezinárodním poli status quo.

Althusserova intervence v první polovině šedesátých let měla, velmi schematicky řečeno, dva hlavní cíle. Prvním cílem bylo vytyčit „demarkační linii“ mezi „marxistickou teorií a formami filosofického (a politického) subjektivismu“, které marxismus podle Althussera ohrožovaly, a jasně ukázat, že tyto filosofické formy jsou marxismu cizí. Především se jednalo o „*empirismus* a jeho klasické či moderní varianty, jako je pragmatismus, voluntarismus, historicismus atd.“.

²⁰ Rancière, J., *La leçon d'Althusser*, La fabrique, Paris 2011, s. 17 (první vydání 1974). Rancière dále dodává, že „althusserismus zemřel na barikádách Května společně s ostatními myšlenkami minulosti“. Tamt., s. 18.

²¹ „Teoretický humanismus“, resp. „humanistický marxismus“ existoval jako teorie nejen ve Francii dávno před XX. sjezdem. Komunistickými stranami byl však prosazován jako oficiální stanovisko teprve po odhalení kultu osobnosti.

²² Elliott, G., *Althusser. The Detour of Theory*, c. d., s. 5.

²³ Srov. Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 227.

„Základními momenty této první intervence jsou: rozpoznání a uznání důležitosti marxistické *teorie* pro revoluční třídní boj, oddělení distinktních praxí a zdůraznění specifčnosti ‚teoretické praxe‘. (...) Tato první intervence byla v základu situována na půdě konfrontace mezi Marxem a Hegelem.“²⁴

Druhý cíl Althusserovy intervence spočíval v nástinu „demarkační linie“ mezi „skutečnými teoretickými základy marxistické vědy o dějinách a marxistickou filosofií na jedné straně a idealistickými předmarxistickými pojmy, na nichž se zakládají současné interpretace marxismu jako ‚filosofie člověka‘ či jako ‚humanismu‘, na straně druhé. K základním momentům této druhé intervence patří důraz na: ‚epistemologický zlom‘ ve vývoji Marxova myšlení; zásadní rozdíl mezi ideologickou ‚problematikou‘ *děel mladého Marxe* a vědeckou ‚problematikou‘ *Kapitálu*; specifčnost Marxova teoretického objevu.“²⁵

Althusserovo odmítnutí humanistického marxismu, k jehož přijetí došlo v důsledku odmítnutí kultu osobnosti a stalinismu, může působit na první pohled překvapivě. Je třeba jej trochu upřesnit. Althusser pochopitelně vítal odmítnutí stalinismu, jež považoval za „teoretickou úchytku“, která měla katastrofální praktické důsledky a zdiskreditovala marxistické hnutí.²⁶ Zároveň se však nedomníval, že by pouhé stranické oficiální přihlášení se k humanismu bylo dostatečným řešením dané situace a mohlo napravit omyly stalinistické politiky (která se samozřejmě neredukuje na osobnost Stalina), a co víc, že by tento oficiálně prosazovaný směr mohl zabránit opakovaní chyby stalinismu v budoucnosti.

²⁴ Tamt., s. 262.

²⁵ Tamt., s. 263.

²⁶ Althusser pojímá stalinismus jako jednu z forem imperialismu. V tomto ohledu byl jeho pohled blízký oficiálnímu postoji Čínské komunistické strany. Stalinismus definuje jako „nalezenou“ (nikoli „předem promyšlenou“) formu imperialismu, která má za cíl vykořisťování národů uvnitř „socialistického“ světa. Viz Althusser, L., *Thèses de juin 1986* (feuilles dactylographiés, Archives IMEC), cit. dle Negri, A., „Pour Althusser. Notes sur l'évolution de la pensée du dernier Althusser“, in: Althusser, L., Berger, D., Karsenti, B. et al., *Sur Althusser. Passages*, L'Harmattan, Paris 1993, s. 73.

Svůj celoživotní boj proti stalinismu a jeho pozůstatkům Althusser veřejně zahájil v roce 1961. Bylo to osm let po Stalinově smrti a pět let po XX. sjezdu a maďarském povstání.²⁷ Za tu dobu mohl jako člen Francouzské komunistické strany (Parti communiste français, dále jen PCF) poznat, že stranické fráze o humanismu mohou sloužit jako „fíkový list“ praxe značně nehumanistické. Jak zdůrazňoval ve svých textech, vypořádání se se stalinismem je možné pouze tehdy, když budou teoreticky analyzovány příčiny jeho vzniku a jeho reprodukce jako určitého systému. Nestačí pouze chybu přiznat, prohlásit, že „stalinismus byl špatný“, vyhlásit program „destalinizace“, hesla o marxismu jakožto humanismu a pokračovat dále. Chybu je třeba především teoreticky analyzovat a reflektovat. Jen tato analýza a reflexe zabrání jejímu opakování. I v tomto ohledu zůstával Althusser důsledným leninistou.²⁸

Právě absence teoretické reflexe ve Francouzské komunistické straně, potažmo ve všech komunistických stranách, však vede k tomu, že se stalinistická politika může nepozorovaně reprodukovat dál. Zmizely sice její nejkrvavější projevy, ale systém jako takový zůstal

²⁷ Jak uvádí Gregory Elliott (*Althusser. The Detour of Theory*, c. d., s. 13), není žádné Althusserovo vyjádření o „událostech roku 1956“ z této doby. Althusser tehdy napsal jen několik článků o marxistické filosofii, které publikoval v odborném (nikoli stranickém) tisku, tykajících se periodizace Marxova díla a podstaty marxismu (viz Althusser, L., „À propos du marxisme“, *Revue de l'enseignement philosophique* 3, 1953, č. 4, s. 15–19; „Note sur le matérialisme dialectique“, *Revue de l'enseignement philosophique* 3, 1953, č. 5, s. 11–17) či možnosti fundování vědeckého zkoumání dějin. (Althusser, L., „Sur l'objectivité de l'histoire /Lettre à Paul Ricœur/“, *Revue de l'enseignement philosophique* 5, 1955, č. 4, s. 3–15.)

²⁸ Srov. například Leninovo vyjádření v práci „Dětská nemoc levičáctví“: „Poměr politické strany k vlastním chybám je jedno z nejdůležitějších a nejsprávnějších měřítek, jak vážně chápe strana své poslání a jak v *praxi* plní své povinnosti ke své *třídě* a k pracujícím *masám*. Otevřeně přiznat chybu, odhalit její příčiny, rozbrat situaci, ze které tato chyba vzešla, bedlivě uvážit cesty k nápravě chyby – to je rys strany, která vážně chápe své poslání, to je známka, že strana koná své povinnosti.“ Lenin, V. I., „Dětská nemoc ‚levičáctví‘ v komunismu“, in: *týž, Spisy 31*, SNPL, Praha 1955, s. 51.

v zásadě nezměněn.²⁹ Humanismus (máme zde i výše v textu na mysli tzv. „teoretický humanismus“) reprodukcí stalinismu podle Althussera neodstraňuje, nýbrž v podstatě pouze maskuje. Frázemi o humanismu zakrývá zcela nehumanistický charakter společností jak v zemích východního bloku, tak na Západě. Konkrétní společenské problémy, což jsou nakonec problémy konkrétních lidí, nebudou dle Althussera vyřešeny frázemi o humanismu, ale jen systémovým poznáním příčin, tedy poznáním toho, jak systém určité problémy reprodukuje. Teprve toto poznání pak může být předpokladem adekvátní politiky strany. Teorie humanismu adekvátní politiku znemožňuje tím, že zakrývá systémové příčiny, a zabraňuje tak uskutečnění tzv. „praktického humanismu“. Proto v oblasti teoretické analýzy je třeba naopak přijmout koncepci tzv. „teoretického antihumanismu“.³⁰

Tento „antihumanismus“ nemá nic společného s antihumanismem v běžném slova smyslu, nýbrž vyjadřuje přesvědčení, velice schematicky řečeno, že při analýze společnosti není možné brát za metodické východisko člověka, nýbrž danou společenskou strukturu. Nikoli tedy nějaké domnělé přirozené potřeby člověka či jeho „podstatu“, ale naopak strukturu, která potřeby i „lidskou podstatu“ společensky určuje. Takovýto „teoretický antihumanismus“ je podle Althussera marxismu vlastní³¹ a „jedině teoretický antihumanismus

²⁹ Viz například Althusser, L., „Marx dans ses limites“, in: *týž, Écrits philosophiques et politiques I*, c. d., s. 367–537. Srov. rovněž Althusser, L., „Histoire terminée, histoire interminable“, in: *týž, Solitude de Machiavel et autres textes*, PUF, Paris 1998, s. 238–246 (dále citováno jako *Solitude de Machiavel*).

³⁰ „Ze striktně teoretického hlediska můžeme, a dokonce musíme otevřeně mluvit o *Marxově teoretickém antihumanismu* a [musíme] vidět v tomto *teoretickém antihumanismu* absolutní (negativní) podmínku možnosti (pozitivního) poznání samotného lidského světa a jeho praktické přeměny. O lidském světě je možné něco poznat jen za absolutní podmínky, že bude zničen na prach (teoretický) filosofický mýtus o člověku.“ Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 236.

³¹ „Moje *analytická* metoda nevychází od člověka *jako takového*, nýbrž z ekonomicky daného společenského období.“ Marx, K., „Poznámky k Učebnici politické ekonomie Adolpha Wagnera“, in: Marx, K., Engels, B., *Spisy 19*, NPL, Praha 1966, s. 408.

může realizovat skutečný humanismus praktický“.³² Můžeme říci, že teoretický antihumanismus je podle Althussera v podstatě teoretická koncepce, která umožňuje systémovou analýzu a strukturální vysvětlení (a potažmo nápravu) společenských fenoménů.

Ač se to může zdát paradoxní, teoretický humanismus podle Althussera představuje druhou stranu mince, jejíž první stranou je stalinismus. Stalinismus a teoretický humanismus jsou v jistém smyslu dvojčata, resp. teoretický humanismus je pokračováním stalinismu v jiné formě. Je jakýmsi „stalinismem s lidskou tváří“.³³ Tím, že teoretický humanismus nasazuje stalinismu lidskou tvář, znemožňuje jeho skutečné překonání.³⁴

Zároveň teoretický humanismus a stalinismus vycházejí podle Althussera na nejhlubší úrovni ze stejných teoretických předpokladů, oba směry jsou projevem esencialismu, oba jsou marxistické teorii cizí a oba mají negativní politické důsledky.³⁵ Kritiku stalinismu Al-

³² Althusser, L., *Budoucnost je dloubá. Fakta*, c. d., s. 179.

³³ Viz Goshgarian, G. M., „Introduction“, in: Althusser, L., *The Humanist Controversy and Other Writings*, Verso, London - New York 2003, s. xxiv.

³⁴ Je však třeba říci, že Althusser si jasně uvědomoval, že není humanismus jako humanismus. Zatímco marxistický humanismus ve Francii plnil podle něj negativní ideologickou úlohu, která tvoří určitý fíkový list stalinismu, program „socialismu s lidskou tváří“ v tehdejší Československu byl ve skutečnosti programem, který měl stalinismus překonat a vést ke skutečnému socialismu. Althusser tento program vysoce oceňoval. O pražském jaru Althusser píše, že „by byla však například extrémně vážná politická chyba odsuzovat - kvůli užití adjektiva *lidský* - něco jako slogan ‚socialismus s lidskou tváří‘, slogan, kterým české masy vyjadřovaly ... své třídní a národní zájmy. (...) To, co českoslovenští lidé chtěli, byl *socialismus*, nikoli humanismus. Chtěli socialismus, jehož *tvář* (nikoli tělo: tělo v tomto sloganu vůbec nefiguruje) by nebyla znetvořena praxí nedůstojnou jak českého lidu (lidu s vysokou politickou kulturou), tak socialismu. (...) Národní masové hnutí českého lidu ... zasluhuje respekt a podporu všech komunistů.“ Althusser, L., *On Ideology*, Verso, London - New York 2008, s. 113.

³⁵ Přesun akcentu v marxismu na antropologickou oblast, jako je problematika odcizení apod., jenž je vlastní humanistickému marxismu čerpajícímu z děl mladého Marxe, odvádí dle Althussera pozornost od systémových problémů společnosti, a znemožňuje tak jejich řešení.

thusser sice vítal, nicméně odmítal způsob (viz například Předmluvu k *Pro Marxu*),³⁶ jakým byla vedena.³⁷

S kritikou kultu osobnosti se začaly v rámci komunistické strany přirozeně objevovat i kritické hlasy vůči Stalinově schematizaci marxismu. Komunistickou stranou tak nebyla odmítnuta pouze stalinistická politika, nýbrž i stalinistická filosofie. Stejně jako v případě odmítnutí stalinistické politiky však bylo i odmítnutí stalinistické filosofie provedeno bez adekvátní (marxistické) teoretické reflexe, což mělo za následek nedostatečné vypořádání se se stalinistickou filosofií a její deformací marxismu. Byly tak sice například odmítnuty Stalinovy teze o třídní povaze vědy a jejím dělení na tzv. vědu „buržoazní“ a „proletářskou“, ale základní stalinistické deformace zůstaly zachovány a v základu přetrvávaly i nadále. Přijetí teoretického humanismu, který je podle Althussera stejně jako stalinismus v základu esencialistickou, teleologickou koncepcí, jež je „marxismu cizí ve všech jeho podobách“, zachování stalinských dogmat v marxistické teorii jen potvrzuje.³⁸

Etablování „teoretického humanismu“, jímž se strana chce vypořádat se stalinismem, je podle Althussera v podstatě kritikou zprava

³⁶ Althusser, L., „Preface. Aujourd’hui“, in: *týž, Pour Marx*, c. d., s. 11–34.

³⁷ Např. v *Odpovědi Johnu Lewisovi (Réponse à John Lewis)* z roku 1972 formuluje svoji pozici tak, že kritika Stalina byla sice oprávněná, ale nebyla provedena z marxistických pozic. Podobně se vyjadřuje například i v ještě pozdějším textu „Marx dans ses limites“ („Marx ve svých limitech“) z roku 1978 (publikován až posmrtně v roce 1994) a v celé řadě jiných textů.

³⁸ „Kritizoval jsem teoretické důsledky ideologie [teoretického humanismu], které jsou ohrožením a překážkou vědeckého poznání. A poukazyval jsem na to, že musíme interpretovat inflaci témat o ‚humanistickém marxismu‘ a přisvojení si těchto témat marxistickou teorií jako historický projev dvojí neschopnosti a dvojího nebezpečí. Neschopnosti myslet specifčnost marxistické teorie a s ní spojeného nebezpečí její kontaminace ideologickými předmarxistickými interpretacemi. A neschopnosti vyřešit na jejich základě reálné (*politické a ekonomické*) problémy, které jsou dány konjunkturou po XX. sjezdu a nebezpečím, že tyto problémy budou maskovány chybnými a pouze *ideologickými* formulacemi a [že toto jejich zamaskování] bude mylně pojímáno jako jejich ‚řešení‘.“ Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 262.

a posouvá celé hnutí směrem doprava (v tomto ohledu se v podstatě shodoval s Maovou pozicí). Humanistický marxismus Althusser považoval za ideologii bez jakéhokoli explikativního rámce,³⁹ která kontaminuje marxismus a v podstatě, jak již bylo řečeno, vzdaluje komunistické hnutí jeho cíli, jímž je uskutečnění „praktického humanismu“.⁴⁰ Přijetí „humanistického marxismu“ či „teoretického humanismu“ je tak podle Althussera v podstatě odklonem od marxismu a jeho koncepce třídního boje⁴¹ a příklonem k ideologiím 17. a 18. století, podle nichž je člověk (a to již v třídně rozdělené společnosti) suverénní bytostí, která si svobodně určuje svůj osud. Takové představy v podstatě podle Althussera jen maskují pravou povahu věci, totiž to, že tomu tak ve skutečnosti není. Jako každá ideologie zakrývá i teoretický humanismus poznání skutečnosti, a znemožňuje tak účinnou emancipační politickou praxi. Politika, jejímž cílem je, jak se jednou vyjádřil Marx, „zkamenělé poměry donutit k tanci

³⁹ Srov. tamt., s. 229.

⁴⁰ „Kritika stalinského ‚dogmatismu‘ byla obecně ‚prožívána‘ komunistickými intelektuály jako ‚osvobození‘. Toto ‚osvobození‘ zrodilo hlubokou ideologickou reakci ‚svobodné‘, ‚morální‘ tendence, jež spontánně znovuobjevila stará filosofická témata: ‚svobodu‘, ‚člověka‘, ‚lidskou přirozenost‘ a ‚odcizení‘. Tato ideologická tendence hledala své teoretické zdůvodnění v díle mladého Marxe, které skutečně obsahovalo filosofické argumenty pro ‚filosofii člověka‘, jeho ‚odcizení‘ a ‚osvobození‘. Tyto podmínky vytvořily v marxistické filosofii paradoxní situaci. Dílo mladého Marxe, které bylo od třicátých let využíváno maloměšťáckými intelektuály v jejich boji proti marxismu, bylo nejdříve nenápadně, později masivně, využíváno jako nová interpretace marxismu ... řadou komunistických intelektuálů, kteří se ‚osvobodili‘ od stalinského dogmatismu.“ Tamt., s. 261.

⁴¹ „Komunisté bojují za odstranění *tříd*, za komunistickou společnost, kde jednoho dne budou lidé svobodní... Přesto celá klasická marxistická tradice odmítala říci, že marxismus je *humanismus*. Proč? Protože *prakticky*, tedy na základě *faktů*, slovo *humanismus* je využíváno buržoazní ideologií, která jím bojuje ... proti jinému slovu: *třídnímu boji*. (...) Marxistická tradice odmítala říci, že ‚člověk‘ dělá dějiny. Proč? Protože *prakticky*, tedy na základě *faktů*, toto vyjádření je užíváno ideologií buržoazie, která jej používá v boji proti ... jinému tvrzení, ... že *jsou to masy, které dělají dějiny*.“ Althusser, L., „La philosophie comme arme de la révolution“, in: *týž, Positions*, Éditions Sociales, Paris 1976, s. 46–47.

tím, že se jim zazpívá jejich vlastní melodie“⁴², by na takovéto idealistické zkreslování skutečnosti neměla nikdy přistoupit. Je třeba se naopak dívat na skutečnost takovou, jaká opravdu je. Chceme-li totiž dosáhnout emancipace, chceme-li, řečeno s Marxem, zajistit, aby lidé mohli svobodně realizovat své možnosti, musíme adekvátně poznat danou situaci. A toto poznání je možné jen prostřednictvím adekvátní teorie. Touto teorií je podle Althussera samozřejmě marxismus, který umožňuje systémovou analýzu. Jeho podstatou je (jak Althusser nepřestává opakovat) právě „teoretický antihumanismus“. Tato teze má záměrně provokativní charakter.

Vypořádání se se stalinismem, stejně jako s teoretickým humanismem (ale nezapomínejme, že i s tzv. „levičáctvím“⁴³), bude představovat hlavní bojovou linii Althusserovy teoretické intervence. Althusser danou situaci shrnuje tak, že hrozící nebezpečí bylo politického rázu, ale zabránit mu bylo možné jen *teoretickou* intervencí.⁴⁴ Veškeré své veřejné angažmá Althusser pojímal jako *intervenci*.⁴⁵

Samu stalinskou éru označuje jako „dogmatickou noc“.⁴⁶ Jak již bylo řečeno, kritiku stalinismu vítal, ale zároveň se obával určitého

⁴² Marx, K., Engels, B., *Spisy I*, SNPL, Praha 1956, s. 404.

⁴³ Ve významu, jaký dal tomuto pojmu Lenin ve svém díle „Dětská nemoc ‚levičáctví‘ v komunismu“.

⁴⁴ „Objektivně neexistovala žádná jiná forma možné politické intervence ve straně než forma čistě teoretická, a to ještě tak, že se opřela o existující či uznávanou teorii, aby ji obrátila proti způsobu, jakým ji využívala strana. A protože uznávaná teorie již neměla s Marxem nic společného, ale přizpůsobovala se naopak nanejvýš nebezpečným poštilostem dialektického materialismu po sovětském způsobu, to jest po způsobu Stalinově, bylo záhodno, a to byla jediná možná cesta, navrátit se k Marxovi, k onomu myšlení z politického hlediska nezpochybnitelně přijímaného, protože *posvátného*, a ukázat, že dialektický materialismus à la Stalin je i se všemi svými teoretickými, filosofickými, ideologickými a politickými důsledky naprosto scestný. A tohle jsem se pokoušel udělat ve svých člancích z *La Pensée*, jež potom byly shromážděny v knize *Pro Marxe*, a se svými studenty z Normale ve spisu *Čistá Kapitál*.“ Althusser, L., *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 189.

⁴⁵ „Jak v politice, tak ve filosofii pouze *intervenuji*.“ Tamt., s. 167.

⁴⁶ Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 21.

„posunu doprava“, „sociáldemokratismu“, regrese komunistických stran na pozici II. internacionály. Je třeba říci, že Althusser v šedesátých letech ještě věřil v návrat revolučního marxismu na bázi komunistických stran.⁴⁷ Proto bylo také jedním z jeho hlavních politických cílů prostřednictvím teorie přetvořit zevnitř komunistickou stranu a vrátit jí leninský náboj.⁴⁸ Šlo o to proměnit politickou praxi PCF prostřednictvím restaurace marxistické teorie.⁴⁹ Uvolnění, které přišlo s nástupem Chruščovovy éry, poskytlo Althusserovi jedinečnou příležitost prosazovat svou originální verzi marxismu v rámci samotné komunistické strany. Čína se svou koncepcí permanentní revoluce poskytla Althusserovi pro jeho projekt transformace komunistické strany určitou inspiraci.⁵⁰

Althusser sice nevydal žádné prohlášení, v němž by vyjadřoval podporu Čínské komunistické straně (PCC), což by mohlo vést k jeho vyloučení z PCF, a zbavilo by ho tak (alespoň podle jeho názoru) jediné, skutečně účinné možnosti politické intervence. Nicméně v knize *Pro Marx*e jsou přítomny zcela jasné signály, které jeho sympatie k Čínské komunistické straně více než naznačují. Tyto sympatie jsou koneckonců rovněž potvrzeny Ranciérem a jinými⁵¹ a neunikly samozřejmě ani samotné PCF. Mají svůj základ v Maově teorii (či filosofii), která určuje politiku Čínské komunistické strany.

⁴⁷ Tato víra, jak uvidíme, ho v sedmdesátých letech opustila. Přinejmenším od roku 1976 již do komunistických stran mnoho naděje nevkládá. Srov. „Histoire terminée, histoire interminable“ („Dějiny skončené, dějiny neukončitelné“, 1976), „Enfin la crise du marxisme!“ („Konečně krize marxismu!“ , 1977), „Marx ve svých limitech“ (1977), „Le marxisme comme théorie ‚finie‘“ („Marxismus jako ‚neúplná‘ teorie“, 1978), „Le marxisme aujourd’hui“ („Marxismus dnes“, 1978) aj. Srov. rovněž Althusser, L., *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 217.

⁴⁸ „Myslel jsem si tedy, že mohu prokázat, alespoň formálně, že opoziční jednání uvnitř strany a na seriózních teoretických a politických základech je možné, a že je tedy možná, byť třeba s dlouhodobým výhledem, i transformace strany.“ Althusser, L., *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 225.

⁴⁹ Srov. Ranciére, J., *La leçon d’Althusser*, c. d., s. 61–62.

⁵⁰ Elliott, G., *Althusser. The Detour of Theory*, c. d., s. 19.

⁵¹ Ranciére, J., *La leçon d’Althusser*, c. d.

Když Althusser publikoval v prosinci 1962 v *La Pensée* článek „Contradiction et surdétermination“ („Rozpor a předeterminace“) – později zařazený do knihy *Pro Marx* –, vyšel zcela jasně najevo protiklad právě mezi jeho sympatiemi k maoismu a mezi antimaoistickým postojem PCF. Althusserovy pozitivně míněné odkazy na Maův spis *O rozporu*⁵² nebylo možné přehlédnout. Garaudy jej obvinil z pluralismu, který „poškozuje monistickou bázi marxismu“,⁵³ Althusser na tento útok reagoval textem „Sur la dialectique matérialiste“ („O materialistické dialektice“).⁵⁴ O dva měsíce později se konal sjezd PCF v Ivry, který řešil otázku čínské hrozby. V této atmosféře Lucien Sève odsuzoval jakékoli koketování stranických intelektuálů s maoistickými kategoriemi – výtka byla samozřejmě adresována především Althusserovi. Althusser byl v následujícím měsíci předvolán před redakční radu *La Pensée*, aby svůj postoj vysvětlil. Byl obviněn z „levičáctví“ a přinucen „uznat správnost stranické linie PCF“.⁵⁵

Vraťme se však k předmětu Althusserovy teoretické intervence, konkrétně k teoretickému humanismu. Rozvoj humanistického marxismu a jeho nebývalá popularita jsou do jisté míry pochopitelné. Vzhledem k tomu, že stalinistický dogmatismus z marxismu udělal naprosto strnulou mechanicistickou koncepci, není divu, že filosofové, kteří nechtěli marxismus obětovat stalinismu, hledali východisko z krize právě návratem k mladému Marxovi a jeho humanismu (příp. v hegelovském marxismu), jehož filosofie v tomto období byla snad ve všem protikladná stalinistickému schematismu. Ovšem

⁵² V češtině vyšel tento text dvakrát. Viz Mao Ce-tung, „O rozporu“, in: týž, *Vybrané spisy II*, přel. J. Zelený, SNPL, Praha 1954, s. 315–360; Mao Ce-tung, „O rozporu“, in: týž, *O praxi a rozporu*, přel. K. Goldmann, J. Sušer a J. Fromková, Grimmus, Všeň 2011, s. 70–105.

⁵³ Garaudy, R., „A propos des ‚Manuscrits de 1844‘, in: *Cahiers du communisme*, 1963, č. 7–8, s. 118–119.

⁵⁴ Althusser, L., „Sur la dialectique matérialiste“, *La Pensée*, srpen 1963, č. 110, s. 5–46.

⁵⁵ Elliott, G., *Althusser. The Detour of Theory*, c. d., s. 20. O této události se zmiňuje rovněž Rancière, J., *La leçon d'Althusser*, c. d., s. 79–80. Viz také Kessel, P., *Le mouvement ‚maoïste‘ en France I*, Union Générale d'Éditions, Paris 1972, s. 64–66.

právě ona samozřejmost východiska a jakási automatická přitažlivost Marxových *Ekonomicko-filosofických rukopisů z roku 1844* skýtala podle Althussera největší nebezpečí pro soudobý marxismus, nebezpečí, že marxismus jako filosofie bude v podstatě redukován na dílo mladého Marxe⁵⁶ a celé dílo Marxovy dospělosti bude v podstatě obětováno či chápáno jen jako rozvinutí humanistických názorů šestadvaceti-letého Marxe.⁵⁷

⁵⁶ Tj. Marxe před rokem 1845, kdy podle Althussera ještě nebyl v pravém slova smyslu marxistou. O marxismu je podle Althussera možno mluvit až od roku 1845. „Absolutně není možné mluvit o *období Marxova mládí jako o období, které by přináleželo k marxismu.*“ (Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 81.) Ponechávám nyní stranou Marxovo vyjádření, v němž popírá, že by byl marxistou. Výraz „marxista“ je v předchozí citaci užít v jiném významu.

⁵⁷ Takto uvažoval např. již zmiňovaný Roger Garaudy, který podle svých vlastních slov „nikdy skutečně nepřestal vidět v *Ekonomicko-filosofických rukopisech z roku 1844* ‚východisko‘ Marxova myšlení (Garaudy, R., ‚Recherches sur la paupérisation‘, *Cahiers du Communisme*, leden 1961, s. 14), ‚rozhodující etapu‘ v utváření marxistické teorie (Garaudy, R., ‚A propos des Manuscrits de 1844‘, *Cahiers du Communisme*, c. d., s. 112).“ Cit. dle Sève, L., *Marxismus a teorie osobnosti*, přel. D. Rozehnal, Svoboda, Praha 1976, s. 79.) Garaudy byl ve Francii jedním z významných kritiků Althusserova pojetí marxismu jako teoretického antihumanismu. Sève hodnotí Garaudyho postoj tak, že se Garaudy „jistě nemýlí, když kategoricky odmítá tvrzení, že marxismus je ‚teoretický antihumanismus‘“. Sève nicméně dodává: „... tento postoj je však bezcenný, protože se zakládá na názoru, který je ještě méně přijatelný, tj. na marxistickém humanismu, redukováném na některé jeho předvědecké stránky z roku 1844, a navíc deformovaném ve spiritualistickém směru.“ Sève následně podrobuje kritice jak Garaudyho, tak Althusserovo stanovisko. Uznává, že „práce, kterou vykonal Louis Althusser a jeho přátelé, velmi přispěla k vyjasnění dvou podstatných bodů, jež můžeme pokládat za zjištěné s konečnou platností a bez nichž se nemůže obejít žádný seriózní marxistický výzkum: že v letech 1845–1846 došlo u Marxe k rozhodnému obratu v jeho koncepci člověka a společenských vztahů a že tento obrat nenávratně diskredituje filosofický humanismus.“ Z toho ovšem podle Sève neplyne, že by marxismus byl teoretickým antihumanismem. Podle Sève Althusser nechce vidět, „že by tu mohlo jít o jakousi *zcela novou* antropologii a *zcela nový* humanismus, nikoli již filosofický ve spekulativním smyslu slova, nýbrž vědecký.“ (Tamt., s. 81, 89.) Ke kritice Althusserova pojetí, jak pokud jde o koncepci „teoretického antihumanismu“, tak pokud jde o „epistemologický zlom“, viz bezprostředně následující stránky.

Podle Althussera je proto třeba odmítnout stalinismus, který svou interpretací marxismus hrubě deformuje a v mnoha ohledech je přímo protimarxistický, a je naopak potřeba provést *marxistickou* kritiku této deformace, tedy kritiku založenou na autentické marxistické teorii. Ta se má stát hrází nejen proti stalinismu, ale i proti humanismu a vůbec proti všem ideologiím, které podle Althussera kontaminují soudobý marxismus (empirismus, pragmatismus, voluntarismus, ekonomismus, gauchismus, hegelianismus, historicismus ad.), a znemožňují tak vhodnou politickou praxi.

Z výše řečeného je již zřejmé, jak se chce Althusser se stalinismem vypořádat. Namísto hegelovského či humanistického marxismu navrhuje návrat k autentickému marxismu, *návrat k Marxovi samému*. Tento slavný „návrat k Marxovi“, který Althusser nejednou přirovnává k Lacanovu „návratu k Freudovi“, je vlastním jádrem jeho teoretického přístupu.⁵⁸ A ať již hodnotíme výsledek tohoto pokusu jakkoli, nelze popřít, že se jedná, slovy Étiennea Balibara, o „jeden z nejoriginálnějších, nejmýmuvnějších a také nejlépe vyargumentovaných pokusů ve 20. století formulovat marxistickou teorii“.⁵⁹

Právě originalita Althusserova pokusu do jisté míry znemožňuje vysledovat *v rámci marxistické tradice* nějaké jeho přímé filosofické předchůdce. Sám Althusser si na skutečnost, že se v podstatě nemá o koho opřít, několikrát poměrně rozsáhle stěžuje.⁶⁰ Tato okolnost do jisté míry vedla k tomu, že Althusser jak v době svého mládí, tak později věnuje jen minimální pozornost ostatním proudům marxis-

⁵⁸ Skutečnost, že Althusser nezvolil strategii volného rozvíjení Marxových teorií, ale vlastně jen strategii jakéhosi „pouhého odhalování autentického Marxe“, byla podmíněna tehdejší společenskou situací. Prezentace vlastních Althusserových filosofických názorů v této formě zajistila lepší (i když i tak dost problematickou) průchodnost v tehdejší komunistické straně, pro kterou byl Marx takřka něčím „posvátným“. Srov. Althusser, L., *Sur la philosophie*, Gallimard, Paris 1994, s. 37. Srov. rovněž týž, *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 214.

⁵⁹ Balibar, É., „Avant propos pour la réédition de 1996“, in: týž, *Pour Marx*, c. d., s. I-II.

⁶⁰ Srov. např. Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 14-17.

mu a rozvíjí svou verzi marxismu v podstatě nezávisle na ostatních.⁶¹ (Ostentativně dokonce tvrdí, že téměř vůbec nečte.⁶²)

Pokud bychom však přeci jen měli jmenovat některé Althusserovy inspirátory (v marxistické tradici), byli by jimi kromě klasiků a díla Mao Ce-tunga představitelé italského marxismu, především Galvano Della Volpe (1895–1968) a Lucio Colletti (1924–2001).⁶³ Oba autoři, stejně jako Althusser, reprezentují antiidealistický směr v rámci marxismu, nepřátelský vůči hegelianismu, zdůrazňující vědecký status marxismu, radikální zlom mezi hegelovskou a marxistickou dialektikou a novost Marxova metodologického přístupu.⁶⁴

⁶¹ Perry Anderson s ne velkou mírou nadsázky uvádí, že tento rys, ignorovat ostatní marxistické myslitele, je do jisté míry pro tzv. „západní marxismus“ typický. Kromě Althussera uvádí rovněž Sartra, Adorna, Collettiho a Della Volpeho. Viz Anderson, P., *Sur le marxisme occidental*, Maspero, Paris 1977, s. 97–98.

⁶² V dopise Fernandě Navarrové například uvádí, že čte „tak možná jednu knihu za rok a něco“. Viz Althusser, L., *Sur la philosophie*, c. d., s. 109. V období osmdesátých let po hospitalizaci v psychiatrické léčebně podle vyjádření Étiennea Balibara četl Althusser v důsledku konzumace řady léků skutečně jen velmi málo. Objem své četby však Althusser podceňuje, i pokud jde o jiná období jeho života. Ve své autobiografii v části, kde popisuje své působení na École normale supérieure (dále jen ENS), např. uvádí: „Co se týká textů, moje filosofické vzdělání bylo samozřejmě poněkud omezené. Znal jsem dobře Descarta, Malebranche, trochu Spinozu, vůbec ne Aristotela, sofisty, stoiky, dost slušně Platóna, Pascala, Kanta vůbec ne, trochu Hegela a konečně jistě velmi pečlivě pročtené pasáže z Marxe.“ (Althusser, L., *Budoucnost je dlouhá. Fakta*, c. d., s. 159.) Psychologické zdůvodnění potřeby očividného podceňování rozsahu své čtenářské zkušenosti bychom mohli hledat v tom, co sám Althusser naznačuje jako potřebu „provokovat“, „vzbuzovat ohromení, obdiv (!) a nevěřičnost ostatních“. (Tamt.) To se mu jistě v řadě případů podařilo. Francis Wheen například skutečně komentuje Althusserovo „přiznání“ rozsahu jeho četby slovy vyjadřujícími ohromení: „Jak mohl s něčím takovým obstát“, a dodává, že Althusserův „popis vlastního kouzelnického triku je omračující svou otevřeností.“ (Wheen, F., *Marxův Kapitál*, přel. L. Kotáčka, BETA – Pavel Dobrovský, Praha 2007, s. 144.) Podceňování vlastní čtenářské zkušenosti se v právě citované monografii *Budoucnost je dlouhá* objevuje rovněž na s. 176, 258 aj.

⁶³ Významný vliv měl na Althussera rovněž i Antonio Gramsci, byť se k němu v mnoha ohledech Althusser staví spíše polemicky.

⁶⁴ Viz Della Volpe, G., *Critique de l'ideologie contemporaine. Essais de théorie dialectique*, přel. P. Méthais, PUF, Paris 1976, zejm., s. 9–16.

Jsou zde však i podstatné rozdíly. Podle Della Volpeho se Marx rozžehnal s hegelianismem již v roce 1843 („Úvod Ke kritice Hegelovy filosofie práva“),⁶⁵ čímž se *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844* pro něj stávají relevantním (již plně marxistickým) textem, a Della Volpe je tak nucen akceptovat i historicismus a humanismus jako součást „zralého“ marxismu. Ty však Althusser považuje za ideologie, které jsou zralému marxismu cizí. Přesto však Althusser oceňoval právě Collettiho a Della Volpeho za snahu zdůraznit specifčnost marxismu proti hegelianismu.

Co však ještě více spojuje oba italské marxisty s Althusserem, je snaha dokázat vědeckost marxismu. Vědy jsou podle Althussera autonomní, řídí se svými imanentními kritérii, a jsou tudíž nezávislé na jakýchkoli subjektivních pozicích vědce. Vyznačují se objektivním poznáním. Historický materialismus je podle Althussera vědou. Na rozdíl od Della Volpeho a Collettiho však Althusser odmítá naturalismus a empirismus. Činí tak v podstatě v souhlasu s francouzskou epistemologickou tradicí. Právě ona (daleko více než dosavadní marxistická filosofie – samozřejmě s výjimkou klasiků marxismu) je (vedle psychoanalýzy) jedním z hlavních inspiračních zdrojů Althusserova filosofického projektu.

Jeho cílem bylo v podstatě vytvořit autentickou neempiristickou marxistickou filosofii a zkonstruovat marxistickou vědu (historický materialismus), která by měla ne-ekonomistickou, ne-humanistickou a ne-historicistickou formu. Marxistická filosofie by pak měla zajistit epistemologickou garanci pro historický materialismus. Epistemologická problematika tvoří jednu z hlavních os Althusserova myšlení v tzv. „teoreticistním období“.

⁶⁵ Althusser, L., *Pour Marx*, c. d., s. 30.